

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ:
ΟΙ «ΙΣΧΥΡΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ» ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ
ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΤΟΥ 2007

*Χριστόφορος Βερναρδάκης**

Στο άρθρο αυτό διερευνάται η ιδεολογική και πολιτική συγκρότηση του ελληνικού εκλογικού σώματος στη συγκυρία των εκλογών του Σεπτεμβρίου 2007. Η μορφή και ο τρόπος που αποτυπώνεται η συγκρότηση αυτή φωτίζει μια σειρά από κρίσιμα ζητήματα που αφορούν τα σημερινά ελληνικά πολιτικά κόμματα, όπως ο βαθμός της εσωτερικής ιδεολογικο-πολιτικής τους συνοχής, οι συγκλίσεις και αποκλίσεις των εκλογικών τους ομάδων, οι ηγεμονεύουσες ιδεολογίες στο εσωτερικό τους αλλά και στο σύνολο του εκλογικού σώματος. Χρησιμοποιώντας μια σειρά από μεταβλητές πολιτικών και ιδεολογικών στάσεων, όπως αυτές χρησιμοποιούνται στις έρευνες πολιτικής συμπεριφοράς, διερευνάται αν προκύπτουν συστηματικές ιδεολογικο-πολιτικές τοποθετήσεις του εκλογικού σώματος και αν αυτές συνδέονται με τις πολιτικές προτιμήσεις της ψήφου, αλλά και με τις συμβολικές αναφορές της αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα Αριστερά-Δεξιά. Στον πυρήνα της προβληματικής που αναπτύσσεται στο άρθρο βρίσκεται η θεωρία της κατασκευής των κλιμάκων ιδεολογικών και πολιτικών στάσεων που χρησιμοποιούνται στις ποσοτικές έρευνες γνώμης, όπως είναι η κλίμακα «οικονομικού φιλελευθερισμού», η κλίμακα «αυταρχισμού-φιλελευθερισμού» και άλλες. Οι κλίμακες αυτές μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στην πρόβλεψη των πολιτικών τάσεων και των εκλογικών επιλογών, αλλά και στη βαθύτερη κατανόηση της «κλασικής» κλίμακας Αριστερά-Δεξιά, αφού μπορούν να ελέγξουν εάν οι τοποθετήσεις πάνω σε αυτήν συνοδεύονται από αντίστοιχο ιδεολογικό, αξιακό και πολιτικό περιεχόμενο.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος του άρθρου είναι η διερεύνηση της ιδεολογικής και πολιτικής γεωγραφίας του ελληνικού εκλογικού σώματος, όπως καταγραφόταν κατά την

* Ο Χριστόφορος Βερναρδάκης είναι Λέκτορας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

προεκλογική περίοδο των εκλογών του Σεπτεμβρίου 2007. Επίσης, η αντίστοιχη αποτύπωση της εκλογικής βάσης των πολιτικών κομμάτων και η διερεύνηση των πρωτεύουσών αντιθέσεων που χαρακτηρίζουν το κομματικό σύστημα. Η διερεύνηση των ζητημάτων αυτών (μπορεί να) συνεισφέρει στο να φωτίσει μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν τα σημερινά ελληνικά πολιτικά κόμματα, όπως: πόσο συνεκτικά/συμπαγή είναι τα εκλογικά τους σώματα, πόσο συγκλίνουσες ή ανταγωνιστικές είναι οι εκλογικές τους βάσεις, ποια είναι η γεωγραφία της κοινωνικής/πολιτικής εκπροσώπησης που συγκροτούν και, τέλος, ποιες είναι οι ηγεμονεύουσες ιδεολογίες τόσο στο σύνολο του εκλογικού σώματος όσο και στο εσωτερικό της εκλογικής τους βάσης.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Το πρωτογενές υλικό στο οποίο βασίζεται η μελέτη αυτή είναι τα ποσοτικά δεδομένα από την Πανελλήνια Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς της εταιρείας ερευνών VPRC που διενεργήθηκε σε δείγμα 1.200 πολιτών την περίοδο Ιουνίου-Ιουλίου 2007, δηλαδή σε χρονική απόσταση δύο περίπου μηνών από τις εκλογές, με χρήση δομημένου ερωτηματολογίου και συνεντεύξεις «πρόσωπο-με-πρόσωπο» [face-to-face] στα νοικοκυριά των ερωτώμενων.

Για τη διερεύνηση της ιδεολογικο-πολιτικής γεωγραφίας του εκλογικού σώματος χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο της έρευνας οι εξής 14 ειδικές μεταβλητές (ερωτήσεις):

1. «Είτε πρόκειται για τη Δεξιά είτε για την Αριστερά, όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα».

2. «Για να διατηρήσουμε τις ηθικές μας αξίες πρέπει να υπάρχει λογοκρισία στις ταινίες και τα περιοδικά».

3. «Για μερικά εγκλήματα χρειάζεται να ισχύει η θανατική ποινή».

4. «Προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου, παρά να προσπαθώ να αλλάξω την κοινωνία».

5. «Είναι λογικό οι μουσουλμάνοι πολίτες που ζουν στην Ελλάδα να έχουν τους δικούς τους χώρους (τζαμί) ώστε να προσεύχονται και να λειτουργούν».

6. «Διαφωνώ με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων γιατί η παιδεία είναι δημόσιο αγαθό στο οποίο πρέπει όλοι να έχουν δικαίωμα πρόσβασης».

7. «Ο περιορισμός των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών είναι αποδε-

κτός εφόσον συμβάλει στη μείωση της εγκληματικότητας και στη δημιουργία αισθήματος ασφάλειας».

8. «Χρειάζεται να προστατεύσουμε το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής, ακόμη και αν χρειαστεί να έχουμε μικρότερη οικονομική ανάπτυξη».

9. «Οι περισσότεροι μετανάστες που βρίσκονται στη χώρα μας προσφέρουν στην ελληνική οικονομία και θα πρέπει να νομιμοποιηθούν».

10. «Είμαι έτοιμος να συμμετάσχω σήμερα σε κάποια διαδήλωση ώστε να υπερασπιστώ μαζί με άλλους ανθρώπους τις ιδέες μου».

11. «Η εγκληματικότητα οφείλεται στον μεγάλο αριθμό των ξένων που βρίσκονται στη χώρα μας».

12. «Η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερο παρεμβαίνει το κράτος και όσο περισσότερο ελευθερία έχουν οι επιχειρήσεις».

13. «Το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό σύστημα θα πρέπει να φύγει από τον έλεγχο του κράτους και να το διαχειρίζεται περισσότερο ο ιδιωτικός τομέας».

14. «Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα και τις αξίες μας».

Οι ερωτώμενοι τοποθετήθηκαν σε μια κλίμακα 1-5 (διαφωνώ απόλυτα, μάλλον διαφωνώ, ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, μάλλον συμφωνώ, συμφωνώ απόλυτα) ξεχωριστά για κάθε φράση-μεταβλητή.

Πολλές από τις προαναφερθείσες μεταβλητές, όπως, π.χ. η θέση για τη θανατική ποινή, τη λογοκρισία ή τον εθνοκεντρισμό, έχουν χρησιμοποιηθεί συχνά, τόσο σε ελληνικές όσο και σε ευρωπαϊκές έρευνες πολιτικής συμπεριφοράς, αφού έχει αποδειχτεί ότι αποτελούν βασικό προσδιοριστικό παράγοντα για την ιδεολογικο-πολιτική τοποθέτηση. Κάποιες άλλες, όπως π.χ. η θέση για την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, για τη διαχείριση του ασφαλιστικού συστήματος ή τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών χάριν της ασφάλειας, προέκυψαν με τη μορφή ισχυρών διαιρετικών εντάσεων από το πρόγραμμα ποιοτικών ερευνών πολιτικής συμπεριφοράς της VPRC που διενεργήθηκε τον Μάιο του 2007 με τη μέθοδο των συζητήσεων ομάδων εστίασης [focus groups] οι οποίες είχαν ως στόχο τη διερεύνηση των συλλογικών πολιτικών ταυτοτήτων στη σημερινή Ελλάδα και τις συγκεκριμένες αντιθέσεις [cleavages] με τις οποίες συγκροτούνται.¹

1. Φ. Προβή, «Νέες κοινωνικές διαίρεσεις και συλλογικές ταυτότητες στο μικροσκοπιο της ποιοτικής έρευνας», στο Χρ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2007. Βουλευτικές Εκλογές, Κομματικό σύστημα, Πολιτική κουλτούρα, Αριστερά-Δεξιά σήμερα*, Σαββάλας, Αθήνα 2008.

Στόχος της χρήσης των μεταβλητών αυτών κατά την ερευνητική διαδικασία είναι να διερευνηθεί, με βάση τις σχετικές τοποθετήσεις των ερευνώμενων, εάν προκύπτουν συστηματικές ιδεολογικοπολιτικές τοποθετήσεις του εκλογικού σώματος και εάν αυτές συνδέονται με τις πολιτικές προτιμήσεις της ψήφου αλλά και τις συμβολικές αναφορές της αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα Αριστερά-Δεξιά. Στον πυρήνα της προβληματικής βρίσκεται η θεωρία της κατασκευής ειδικών κλιμάκων ιδεολογικών και πολιτικών στάσεων που χρησιμοποιούνται στις ποσοτικές έρευνες γνώμης, όπως είναι, για παράδειγμα, οι κλίμακες «οικονομικού φιλελευθερισμού» και «πολιτισμικού φιλελευθερισμού» που χρησιμοποιήθηκαν στη Γαλλία ή η κλίμακα «αυταρχισμού-φιλελευθερισμού» που χρησιμοποιήθηκε στη Βρετανία. Οι κλίμακες αυτές μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στην πρόβλεψη πολιτικών τάσεων και εκλογικών επιλογών αλλά και στη βαθύτερη κατανόηση της κλασικής κλίμακας Αριστερά-Δεξιά, αφού μπορούν να της προσδώσουν μια «ρεαλιστικότερη» και πιο απτή βάση, ελέγχοντας αν οι τοποθετήσεις επάνω σε αυτή συνοδεύονται από αντίστοιχο ιδεολογικό, αξιακό και πολιτικό περιεχόμενο.²

2. Για τη χρήση των κλιμάκων στάσεων και συμπεριφοράς στη Γαλλία, βλ. G. Grunberg - E. Schweisguth, «Libéralisme culturel et libéralisme économique» στο CEVIPOF, *L'électeur français en questions*, Presses de FNSP, Παρίσι 1990, και των ιδίων, «Recompositions idéologiques», στο D. Boy - N. Mayer (επιμ.), *L'électeur a ses raisons*, Presses de FNSP, Παρίσι 1997. Επίσης, G. Michelat, «Les échelles d'attitudes et de comportements», στο CEVIPOF, *L'électeur français en questions*, ό.π. Για τη Βρετανία, βλ. G.A. Evans - A.F. Heath, «The measurement of Left-Right and Libertarian-Authoritarian Values: A Comparison of Balanced and Un-balanced Scales», *Quality and Quantity*, τόμ. 29, τχ. 2, 1995, σ. 191-206. G.A. Evans - A.F. Heath - M.G. Lalljee, «Measuring Left-Right and Libertarian-Authoritarian Values in the British Electorate», *British Journal of Sociology*, τόμ. 47, τχ. 1, 1996, σ. 93-112. J.R. Tilley, «Libertarian-Authoritarian Value Change in Britain, 1974-2001», *Political Studies*, τχ. 53, 2005, σ. 442-453. Για τις ΗΠΑ και αντίστοιχες χρήσεις στις εκλογικές έρευνες, βλ. R. Dalton, *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, CQ Press, Ουάσινγκτον 2006. Για την Ελλάδα, βλ. Χρ. Βερναρδάκης, «Στην αναζήτηση της Αριστεράς. Οι αμφιλεγόμενες ταυτότητες της παραδοσιακής ελληνικής αριστεράς», στο Χρ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2003, Έρευνες-Δημοσκοπήσεις*, VPRC, Αθήνα 2003, σ. 41-59, και του ίδιου, «Πολιτικά κόμματα και "μεσοίος χώρος"». Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων», στο Χρ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2005, σ. 57-85. Επίσης, Γ. Κωνσταντινίδης, «Η "ουνηρητική Αριστερά" και η "προοδευτική Δεξιά": ενδείξεις ασυμβατότητας της διάκρισης "κοινωνικός προοδευτισμός-συντηρητισμός" με το παραδοσιακό σχήμα "Αριστερά-Δεξιά"», στο Χρ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2005-06. Πολιτικές και Κοινωνικές Εκπροσωπήσεις, Ευρωσκεπτικισμός, ΜΚΟ*, Σαββάλας, Αθήνα 2007, σ. 15-39.

Για την ανάλυση των δεδομένων και την κατασκευή των δεικτών και των κλιμάκων πολιτικής συμπεριφοράς χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της παραγοντικής ανάλυσης [factor analysis]. Σε αντίθεση με παλαιότερες ανάλογες εργασίες μας³ όπου η συγκρότηση των κλιμάκων γινόταν βάσει ενός προϋπάρχοντος θεωρητικού υποδείγματος (οι μεταβλητές ομαδοποιούνταν σε κατηγορίες βάσει, περισσότερο, της θεματικής τους συγγένειας), για τη συγκεκριμένη εργασία επιλέχθηκε η «αυτορύθμιση» τρόπον τινά που προσφέρει η παραγοντική ανάλυση. Το αποτέλεσμα δεν διαφοροποιεί σημαντικά τα συμπεράσματα, προσφέρει όμως μεγαλύτερο εύρος ποιοτικών πληροφοριών και καθιστά πιο συμπαγή τη συγκρότηση των κλιμάκων.

Η συγκεκριμένη μέθοδος της παραγοντικής ανάλυσης έχει τρία βασικά πλεονεκτήματα: (α) επιτρέπει την «αμερόληπτη» εξαγωγή δεικτών, αφού υποδεικνύει τις μεταβλητές με τη *μεγαλύτερη μεταξύ τους στατιστική συνάφεια* και άρα οδηγεί σε μια περισσότερο έγκυρη ομαδοποίηση των χρησιμοποιούμενων μεταβλητών· (β) προσδιορίζει τις μεταβλητές εκείνες με τη μεγαλύτερη στατιστική σημαντικότητα στο εσωτερικό κάθε δείκτη, υποδεικνύοντας έτσι τις περισσότερο βαρύνουσες που επηρεάζουν και τις υπόλοιπες· και, (γ) «ελέγχει» τη λειτουργία των χρησιμοποιούμενων μεταβλητών (ερωτήσεων) στο ερωτηματολόγιο, σχετικά με τη διατύπωση, την κατανόσή τους από τους ερευνώμενους και τη δυνατότητά τους να προκαλούν μια ιδιαίτερης έντασης κοινωνική διαίρεση [cleavage] στην κοινή γνώμη.⁴

Έτσι, από τις 14 μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα, ισχυρότατη στατιστική σημαντικότητα εμφάνισαν οι 13. Η μοναδική που «αυτοεξαίρεθηκε» ήταν εκείνη που καλούσε τους ερευνώμενους να τοποθετηθούν σχετικά με το δικαίωμα των μουσουλμάνων που ζουν στη χώρα να έχουν τον δικό τους χώρο προσευχής (τζαμί).⁵

3. Χρ. Βερναρδάκης, «Πολιτικά κόμματα και “μεσοίος χώρος”. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων», *ό.π.*

4. D. Vaus, *Surveys in Social Research*, Routledge, Λονδίνο 2002.

5. Η μη-ισχυρή στατιστική σημαντικότητα της ερώτησης αυτής οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη διατύπωσή της. Θα λειτουργούσε πιθανότατα καλύτερα αν ζητούσε από τους ερωτώμενους να τοποθετηθούν ως προς το εάν συμφωνούν «να υπάρχουν χώροι λειτουργίας και προσευχής των μουσουλμάνων πολιτών όπου υπάρχουν πολυπληθείς πληθυσμοί», διατύπωση που φέρνει τον ερωτώμενο εγγύτερα στο πρόβλημα συγκρινόμενη με τη γενικότητα της φράσης «είναι λογικό οι μουσουλμάνοι που ζουν στη χώρα μας να έχουν τον δικό τους χώρο προσευχής και λειτουργίας».

3. ΔΕΙΚΤΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΚΛΟΓΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

Η παραγοντική ανάλυση των 13 μεταβλητών (ερωτήσεων) της έρευνας κατέδειξε την ύπαρξη πέντε (5) δεικτών πολιτικής συμπεριφοράς:⁶

α) Δείκτης «*πολιτικού κυνισμού*»: ισχύει για το 94% του δείγματος, πρόκειται δηλαδή για τον ισχυρότερο δείκτη πολιτικής συμπεριφοράς στη συγκυρία διεξαγωγής της έρευνας και προκύπτει από την ισχυρή στατιστική συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν τη γνώμη για την *εξομοίωση της Αριστεράς και της Δεξιάς* («...όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα») και τον *ατομικισμό* («προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου...»). Και οι δύο αυτές μεταβλητές είναι εξίσου στατιστικά σημαντικές για τον δείκτη.

β) Δείκτης «*ιδεολογικού ανθρωπισμού*»: ισχύει για το 89% του δείγματος και προκύπτει από την ισχυρή στατιστική συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν τη γνώμη για τη *νομιμοποίηση των οικονομικών μεταναστών*, τη γνώμη για τη *συλλογική ενεργοποίηση με σκοπό την υπεράσπιση των ιδεών* και τη γνώμη για τη *σχέση εγκληματικότητας και μεγάλου αριθμού ξένων στη χώρα μας*. Η τελευταία μεταβλητή είναι αυτή με τη μεγαλύτερη στατιστική σημαντικότητα, επηρεάζει δηλαδή σε μεγαλύτερο βαθμό τη συγκρότηση του δείκτη σε σχέση με τις άλλες δύο.

γ) Δείκτης «*αυταρχισμού*»: ισχύει για το 86% του δείγματος και προκύπτει από την ισχυρή στατιστική συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν τη γνώμη για τη *λογοκρισία*, τη *θανατική ποινή* και τον *κίνδυνο απώλειας της εθνικής ταυτότητας λόγω* της συμμετοχής της χώρας στην ενωμένη Ευρώπη. Η στατιστικά σημαντικότερη από τις τρεις μεταβλητές είναι αυτή της λογοκρισίας.

δ) Δείκτης «*πολιτικού εκδημοκρατισμού*»: ισχύει για το 84% του δείγματος και προκύπτει από την ισχυρή συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν τη γνώμη για την *ίδρυση των ιδιωτικών πανεπιστημίων*, τον *περιορισμό των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών χάριν της ασφάλειας* και την *προστασία του περιβάλλοντος ακόμη και σε βάρος της οικονομικής ανάπτυξης*. Οι δύο πιο σημαντικές στατιστικά μεταβλητές του δείκτη αυτού είναι η γνώμη για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια και εκείνη που αφορά το περιβάλλον.

ε) Δείκτης «*οικονομικού φιλελευθερισμού*» («*νεοφιλελευθερισμού*»): 1-

6. Η ονοματοδοσία του δεύτερου και του τέταρτου δείκτη είναι σε κάποιο βαθμό αυθαίρετη και ίσως ατυχή. Η προσπάθεια ήταν να συμπυκνωθούν σε ένα περιγραφικό όρο οι συμμετέχουσες στον δείκτη μεταβλητές. Η ορολογία που χρησιμοποιήθηκε ως θεωρηθεί ενδεικτικά.

σχέει για το 83% του δείγματος και προκύπτει από δύο ισοδύναμες στατιστικά μεταβλητές, τη γνώμη για «λιγότερο κράτος και περισσότερη ελευθερία στις επιχειρήσεις» και τη γνώμη για τον τρόπο διαχείρισης του ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού συστήματος (κρατική εγγύηση ή [και] συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα).

Στον Πίνακα 1 που ακολουθεί καταγράφεται η κατανομή του γενικού εκλογικού σώματος στους πέντε δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς. Τα ποσοστά εκφράζουν την τοποθέτηση του σώματος σε δύο βασικούς πόλους (π.χ. «κυνικοί»/«μη-κυνικοί», «αυταρχικοί»/«αντιαυταρχικοί» κ.ο.κ.) οι οποίοι προκύπτουν από τη συστηματική και συνεκτική τοποθέτηση στη μία ή στην άλλη πλευρά.

Στην ουσία, οι πέντε αυτοί δείκτες μπορούν να χωριστούν σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη αποτελείται από τον δείκτη «πολιτικού κυνισμού», τον δείκτη «ανθρωπισμού» και τον δείκτη «αυταρχισμού». Το κοινό τους στοιχείο είναι ότι, γενικά, συγκροτούνται από *ιδεολογικές τοποθετήσεις*. Η δεύ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή του εκλογικού σώματος με βάση τους 5 δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς (ποσοστά %)

«Πολιτικός κυνισμός»	«Κυνικοί»	49,4
	«Μη-κυνικοί»	44,8
	«Μη-κατατάξιμοι»	5,8
«Ιδεολογικός ανθρωπισμός»	«Συντηρητικοί»	53,1
	«Προοδευτικοί»	35,6
	«Μη-κατατάξιμοι»	11,2
«Αυταρχισμός»	«Αυταρχικοί»	51,6
	«Αντι-αυταρχικοί»	34,4
	«Μη-κατατάξιμοι»	14,1
«Πολιτικός εκδημοκρατισμός»	«Συντηρητικοί-Νεοφιλελεύθεροι»	20,5
	«Δημοκρατικοί»	63,3
	«Μη-κατατάξιμοι»	16,2
«Οικονομικός φιλελευθερισμός»	«Νεοφιλελεύθεροι»	27,8
	«Αντι-νεοφιλελεύθεροι»	55,2
	«Μη-κατατάξιμοι»	17,0

Πηγή: VPRC, Έρευνα πολιτικής συμπεριφοράς, Ιούνιος-Ιούλιος 2007, παραγοντική ανάλυση δεδομένων.

τερη κατηγορία αποτελείται από τον δείκτη του «πολιτικού εκδημοκρατισμού» και τον δείκτη «οικονομικού φιλελευθερισμού». Το κοινό τους στοιχείο είναι ότι συγκροτούνται, γενικά, από τοποθετήσεις πάνω σε *πολιτικές [policies]*. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι στην πρώτη κατηγορία κυριαρχούν οι «κυνικές», «συντηρητικές» ή «αυταρχικές» απόψεις, ενώ στη δεύτερη οι απόψεις περί δικαιωμάτων, κρατικών εγγυήσεων και δημόσιου χώρου. Με άλλα λόγια, σε ζητήματα ιδεολογικών και αξιακών τοποθετήσεων, οι απόψεις που κυριαρχούν στο γενικό εκλογικό σώμα είναι «συντηρητικές» και στραμμένες προς την παράδοση της Δεξιάς, ενώ σε ζητήματα πολιτικών και σχέσεων με το κράτος οι απόψεις που κυριαρχούν είναι «προοδευτικές» και στραμμένες προς την παράδοση της Αριστεράς.⁷ Ωστόσο, μεγαλύτερη στατιστική βαρύτητα εμφανίζουν οι ιδεολογικοί δείκτες, έτσι ώστε το συμπέρασμα να είναι σαφές: οι *ιδεολογικές* τοποθετήσεις αποτελούν σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της πολιτικής συμπεριφοράς σε σχέση με τις *πολιτικές* τοποθετήσεις,

4. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΕΞΟΥΣΙΑΣ (Ν.Δ.-ΠΑΣΟΚ). Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΤΟΥΣ ΒΑΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΔΕΙΚΤΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Ο δικομματισμός στις εκλογές 2007 κατέγραψε ένα ποσοστό της τάξης του 80%. Μειώθηκε κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το αντίστοιχο άθροισμα του 2004, ενώ παρουσιάστηκε και αύξηση της αποχής κατά 3 περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Το ερώτημα είναι αν ο δικομματισμός (ευρισκόμενος σε εκλογική πτώση) εκπροσωπεί δύο διακριτές ιδεολογικο-πολιτικά εκλογικές συμμαχίες (όπως υπήρξε η παράδοση του μεταπολιτευτικού δικομματισμού έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990) ή, αντίθετα, εξελίσσεται η τάση της σύγκλισης των δύο κομμάτων (όπως παρατηρείται από τις εκλογές

7. Παρόμοιο ήταν το συμπέρασμα που είχε εξαχθεί και παλαιότερα σε σχέση με την ιδιότητα και φαινομενικώς αντιφατική συγκρότηση του «μεσοαίου χώρου», όπου –αν και ακολουθήθηκε διαφορετική μεθοδολογία στην προσέγγιση και ομαδοποίηση των τοποθετήσεων– διαπιστωνόταν επίσης η διάκριση μεταξύ «ιδεολογικών» και «πολιτικών» τοποθετήσεων στο εκλογικό σώμα, με τις πρώτες να κυριαρχούνται από «συντηρητικές-αυταρχικές» στάσεις και τις δεύτερες από «κοινωνικές-δημοκρατικές» αντίστοιχες. Η «αντίφαση» αυτή αποτελεί τον «ορθολογικό» πυρήνα της συγκρότησης του «μεσοαίου χώρου» από τα μέσα της δεκαετίας 1990 (Χρ. Βερναρδάκης, «Πολιτικά κόμματα και “μεσοαίος χώρος”. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων», *ό.π.*).

του 2000 και εντεύθεν). Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η τοποθέτηση των εκλογικών σωμάτων της Ν.Δ. και του ΠΑΣΟΚ στους τρεις σημαντικότερους δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς, αυτούς που συγκροτούνται βάσει ιδεολογικών ζητημάτων (οι αντιθέσεις των οποίων εμφανίζονται ισχυρότερες) και αποτυπώνεται η ιδεολογική γεωγραφία των δύο κομμάτων εξουσίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κατανομή του εκλογικού σώματος των δύο κομμάτων εξουσίας (Ν.Δ.-ΠΑΣΟΚ) βάσει των 3 ισχυρότερων δεικτών πολιτικής συμπεριφοράς (ποσοστά %)

		Ν.Δ.	ΠΑΣΟΚ
«Πολιτικός κυνισμός»	«Κυνικοί»	49,9	50,3
	«Μη-κυνικοί»	50,1	49,7
«Ιδεολογικός ανθρωπισμός»	«Συντηρητικοί»	71,1	52,8
	«Προοδευτικοί»	28,9	47,2
«Αυταρχισμός»	«Αυταρχικοί»	69,3	53,4
	«Αντι-αυταρχικοί»	30,7	46,6

Πηγή: VPRC, *Έρευνα πολιτικής συμπεριφοράς, Ιούνιος-Ιούλιος 2007*, παραγοντική ανάλυση δεδομένων.

Από τη συγκεκριμένη κατανομή στο εσωτερικό των δύο κομμάτων, επιβεβαιώνεται ότι η σύγκλιση της εκλογικής τους βάσης έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό. Στον ισχυρότερο δείκτη πολιτικής συμπεριφοράς του εκλογικού σώματος, τον δείκτη *πολιτικού κυνισμού*, τα δύο κόμματα είναι απολύτως διαιρεμένα σε «κυνικούς» και «μη-κυνικούς». ⁸ Στον δείκτη *ιδεολογικού ανθρωπισμού* οι «συντηρητικοί» ψηφοφόροι υπερτερούν και στα δύο κόμματα (πολύ περισσότερο στη Ν.Δ. και λιγότερο στο ΠΑΣΟΚ). Στον δείκτη

8. Σχετικά με τον δείκτη «πολιτικού κυνισμού» πρέπει να επισημανθεί η έντονη συσχέτιση μεταξύ «κυνισμού» και «θεσμικής» μεταπολιτευτικής κομματικής εκπροσώπησης (Ν.Δ., ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΣΥΝ). Όσο πιο «κυνικός» καταγράφεται κάποιος/α τόσο περισσότερο απομακρυσμένος/η από τα τέσσερα «θεσμικά» κόμματα εμφανίζεται και αντίστροφα, όσο πιο απομακρυσμένος/η από τη «θεσμική» κομματική εκπροσώπηση βρίσκεται τόσο πιο «κυνικός» καταγράφεται. Όλες οι πολιτικές συμπεριφορές πλιν της ψήφου στα τέσσερα βασικά ρεύματα (ήτοι: ΛΑΟΣ, μικρότερα κόμματα, Λευκά/Ακυρα/Αποχή/, αναποφάσιστοι, αδιευκρίνιστη ψήφος κλπ.) κυριαρχούνται από τους «κυνικούς». Οι δείκτες κυνισμού καταγράφονται μικρότεροι μόνον στα εκλογικά σώματα της Αριστεράς, κυρίως τον ΣΥΡΙΖΑ («κυνικοί»: 26,7%) και, δευτερευόντως, το ΚΚΕ («κυνικοί»: 37,9%).

αυταρχισμού, επίσης, η εικόνα είναι αμετάβλητη. Πέραν βεβαίως της ομοιόμορφης φοράς των εκλογικών σωμάτων των δύο κομμάτων εμφανίζεται ένα σημαντικό συστηματικό δεδομένο που αφορά τον διχασμό της εκλογικής βάσης του ΠΑΣΟΚ. Το στοιχείο αυτό παραπέμπει ευθέως στη δομική κρίση του χώρου αυτού, σε αντίθεση με τη Ν.Δ. που, παρά την υπαρκτή αμφισημία της, είναι περισσότερο συμπαγής και, βεβαίως, περισσότερο συμβατή με τον σκληρό εκλογικό-ιδεολογικό της πυρήνα.

5. Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

Επιχειρώντας να εκφράσουμε τους γενικούς δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς σε κλίμακες τοποθέτησης από το 1 έως το 10 (όπου το 1 είναι η μία ακραία θέση και το 10 η άλλη ακραία θέση) και, ταυτόχρονα, να αντιστοιχίσουμε στατιστικά τις τοποθετήσεις των εκλογέων με τις θέσεις της κλίμακας, οδηγούμαστε στην τοπογραφία του κομματικού συστήματος, όπως αυτό καταγραφόταν λίγο πριν από τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007.

Παρατηρώντας το Διάγραμμα 1 όπου συσχετίζεται η τοποθέτηση στην κλίμακα «αυταρχισμού» από το 1 έως το 10 (όπου 1 είναι οι πιο «αυταρχικές» τοποθετήσεις και 10 οι πιο «αντιαυταρχικές») με την πρόθεση ψήφου διακρίνει κανείς τα εξής στοιχεία:

α) ως πιο «ακραίο αντιαυταρχικό» κόμμα καταγράφεται ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος συσχετίζεται μόνον με τη θέση 10 της κλίμακας. Στον αντίποδα, το πιο «ακραίο αυταρχικό» κόμμα καταγράφεται ο ΛΑΟΣ, που συσχετίζεται με τη θέση 1. Η ιδεολογική πόλωση στο εκλογικό σώμα εκφράζεται συνεπώς κατά κύριο λόγο από την αντίθεση ΣΥΡΙΖΑ-ΛΑΟΣ:

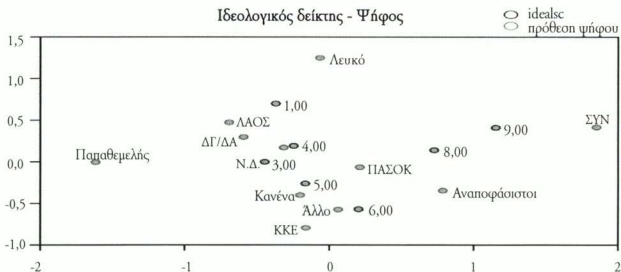
β) η Ν.Δ. συσχετίζεται με τις θέσεις 3 και 4, τείνει δηλαδή στις περισσότερες «αυταρχικές» θέσεις της κλίμακας. Εμφανίζει συνεπώς μια μάλλον συμπαγή ιδεολογική ταυτότητα, περιορισμένη ωστόσο στα όρια της παραδοσιακής Δεξιάς:

γ) το ΚΚΕ βρίσκεται περισσότερο κοντά στις μεσαίες θέσεις της κλίμακας, δείγμα της συνύπαρξης στο εσωτερικό της εκλογικής βάσης του ισχυρών «παραδοσιακών συντηρητικών» απόψεων και

δ) το ΠΑΣΟΚ είναι το μοναδικό κόμμα του κομματικού συστήματος που βρίσκεται *χωρίς συσχέτιση*, περίπου στο «μέσον» της κλίμακας. Η τοποθέτηση αυτή υποδεικνύει τη σαφή έλλειψη «ιδεολογικού στίγματος» στη σχέση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «αυταρχισμού».
Ανάλυση αντιστοιχιών

κόμματος και εκλογικής βάσης και μάλιστα στις χαρακτηριστικές θεματικές που συναποτελούν τον δείκτη (λογοκρισία, θανατική ποινή, ευρωσκεπτικισμός). Είναι επίσης προφανής η (ιδεολογική) απόσταση της σημερινής ηγεσίας του κόμματος από την αντιφατική συγκρότηση της «κοινωνίας» του.

Αντίστοιχη εικόνα καταγράφεται και στο Διάγραμμα 2 όπου αποτυπώνονται οι τοποθετήσεις της εκλογικής βάσης των κομμάτων στην κλίμακα «οικονομικού φιλελευθερισμού»:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «οικονομικού φιλελευθερισμού».
Ανάλυση αντιστοιχιών

α) στην περίπτωση αυτή ο ΣΥΡΙΖΑ και το ΚΚΕ μοιράζονται τον ένα πόλο της αντίθεσης, συσχετιζόμενοι έντονα με την «ακραία αντι-νεοφιλελεύθερη» θέση 10·

β) η Ν.Δ. τείνει περισσότερο προς τον «νεοφιλελεύθερο πόλο» (μοιράζεται μεταξύ της μεσοίας θέσης 5 και της σχεδόν ακραίας θέσης 2), ενώ σε μια ενδιάμεση και πιθανόν παρόμοια με την Ν.Δ. θέση βρίσκεται και ο ΛΑΟΣ, ο οποίος συσχετίζεται έντονα με τη θέση 4 της κλίμακας· και

γ) η τοποθέτηση του ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται μετέωρη και στην κλίμακα αυτή. Βρίσκεται στο μέσον της αντίθεσης και φαίνεται να έλκεται ταυτόχρονα από αντιθετικές πολιτικές στάσεις. Σε κάθε περίπτωση δεν συσχετίζεται σαφώς με καμία θέση της κλίμακας.

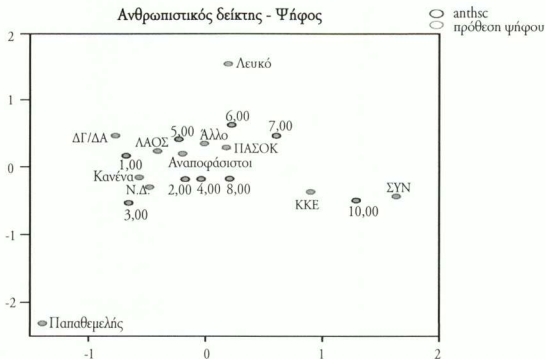
Στο Διάγραμμα 3 αποτυπώνεται η τοποθέτηση-συσχέτιση της εκλογικής βάσης των κομμάτων στην κλίμακα «ιδεολογικού ανθρωπισμού». Η εικόνα που καταγράφεται εδώ είναι ανάλογη με τις προηγούμενες κλίμακες:

α) το εκλογικό σώμα του ΣΥΡΙΖΑ εγγράφεται στην πιο ακραία «προοδευτική» θέση της κλίμακας (θέση 10), έχοντας αρκετά κοντά του το ΚΚΕ·

β) στον αντίποδα η Ν.Δ. εγγράφεται στις πιο συντηρητικές θέσεις της κλίμακας (βρίσκεται κοντά στις θέσεις 1 και 3). Η ιδεολογική πόλωση, συνε-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «ιδεολογικού ανθρωπισμού». Ανάλυση αντιστοιχιών

πώς, στην κλίμακα αυτή εκφράζεται πρωτεύοντως μεταξύ ΣΥΡΙΖΑ και Ν.Δ. και δευτερευόντως μεταξύ ΚΚΕ και Ν.Δ.·

γ) ο ΛΑΟΣ βρίσκεται στο μέσον της κλίμακας (θέση 5)· και

δ) ο «αδύνατος μεσαίος κρίκος» αποδεικνύεται στην περίπτωση αυτή το ΠΑΣΟΚ. Για μία ακόμη φορά, το εκλογικό του σώμα βρίσκεται μετέωρο, μη συσχετιζόμενο ισχυρά με καμία θέση της κλίμακας.

Η τελευταία κλίμακα είναι αυτή του «πολιτικού εκδημοκρατισμού». Η τοπογραφία των τοποθετήσεων φαίνεται στο Διάγραμμα 4. Στην κλίμακα αυτές παρατηρούνται ορισμένες μικρές διαφορές σε σχέση με τις προηγούμενες:

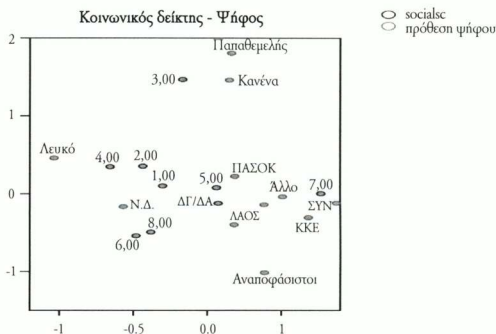
α) η σημαντικότερη και αξιολογότερη εξ αυτών είναι ότι, για πρώτη φορά, το εκλογικό σώμα του ΠΑΣΟΚ εμφανίζει ισχυρή συσχέτιση, με μια θέση ωστόσο της κλίμακας (τη θέση 5) που παραπέμπει σε έντονη αμφισβημία και αντιφατικότητα·

β) ο ΣΥΡΙΖΑ εξακολουθεί να καταλαμβάνει το πιο ακραίο «δημοκρατικό άκρο» (τη θέση 10), έχοντας ως πιο κοντινό του χώρο το ΚΚΕ·

γ) στην κλίμακα αυτή, η Ν.Δ. είναι εκείνη που βρίσκεται μετέωρη, χωρίς συσχέτιση και στη δίνη αντιφατικών και συγκρουόμενων εγκλήσεων. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα οι σχετικά κοντινές της θέσεις είναι οι εκ διαμέτρου «διαφορετικές» τοποθετήσεις των θέσεων 1, 2, 4, 6, και 8)· και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «πολιτικού εκδημοκρατισμού». Ανάλυση αντιστοιχιών

δ) αντίθετα, ο ΛΑΟΣ εμφανίζει μια πολύ πιο κεντρική πολιτική τοποθέτηση, όντας μάλιστα πολύ κοντά στις «δημοκρατικές» τοποθετήσεις της κλίμακας.

6. ΤΟ ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την ανάλυση της τοποθέτησης των πολιτικών κομμάτων στις κλίμακες πολιτικής συμπεριφοράς που προηγήθηκε μπορεί κανείς να καταλήξει σε ορισμένα βασικά συμπεράσματα, τα οποία φωτίζουν τόσο το εκλογικό αποτέλεσμα του Σεπτεμβρίου 2007 όσο και τις μετεκλογικές εξελίξεις. Ας τα παρακολουθήσουμε βήμα-βήμα:

Α) Πριν απ' όλα, τα δεδομένα που εκτέθηκαν παραπάνω και τα οποία προσδιόρισαν τη συγκυρία της προεκλογικής περιόδου, δεν μπορούσαν παρά να οδηγήσουν με «μαθηματική ακρίβεια» στο τελικό εκλογικό αποτέλεσμα. Το ασθενέστατο ιδεολογικο-πολιτικό στίγμα του ΠΑΣΟΚ δεν προδιέγραφε τίποτε περισσότερο από μια σαφή εκλογική ήττα, συνοδευόμενη επιπλέον από μείωση των εκλογικών του δυνάμεων. Μια ήττα που ήταν προδιαγεγραμμένη αρκετό καιρό πριν από τις εκλογές. Η Ν.Δ., από την άλλη μεριά, όντας περισσότερο συνεκτική σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ, αλλά και περισσότερο περιορισμένη σε σχέση με το 2004 στον «συντηρητικό χώρο», είχε εξασφαλισμένη την εκλογική νίκη αλλά με σημαντικά μειωμένες εκλογικές δυνάμεις.

Β) Η «αντικειμενική» σύγκλιση Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ έχει προχωρήσει πολύ σε ό,τι αφορά τις γενικές ιδεολογικές στάσεις και τοποθετήσεις των εκλογικών τους σωμάτων. Τα δύο κόμματα «μοιάζουν» αρκετά, αναπαράγοντας στο εσωτερικό τους τις ίδιες διαιρέσεις οι οποίες, επιπλέον, εμφανίζονται σε αρκετές περιπτώσεις ομοιόμορφα κατανεμημένες. Και τα δύο κόμματα εξουσίας τείνουν είτε στις μεσαίες θέσεις των κλιμάκων που κατασκευάστηκαν είτε παραμένουν μετέωρα, δείχνοντας ότι το ιδεολογικο-πολιτικό τους στίγμα είναι ασθενές, ενώ μειώνεται και η μεταξύ τους διαφορετικότητα. Επιδιώκοντας να διευρύνουν τα εκλογικά τους όρια ρευστοποιούν τις τοποθετήσεις τους και περιορίζουν, σε τελική ανάλυση, την εκλογική τους επιρροή. Από τα δύο κόμματα εξουσίας, τη μεγαλύτερη αμφισημία και το ασθενέστερο στίγμα παρουσίασε το ΠΑΣΟΚ, καταδεικνύοντας ότι, τη χρονική περίοδο στην οποία αναφερόμαστε, πρόκειται για τον ασθενή κρίκο του κομματικού συστήματος.

Γ) Ειδικότερα για το ΠΑΣΟΚ, πρέπει να επισημανθεί ότι η αδυναμία του

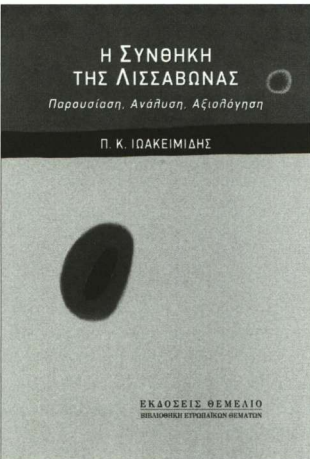
να τοποθετείται ενεργά στις κοινωνικές και ιδεολογικές διαιρέσεις που χωρίζουν το εκλογικό σώμα, το αφήνουν χωρίς «ζωτικό χώρο» αναφοράς. Η τοποθέτησή του σε ένα άμορφο «μέσον» του κομματικού συστήματος προκύπτει σήμερα λόγω της προφανούς αδυναμίας του να έχει καθαρό πολιτικό στίγμα, κάτι που αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα του. Ο χώρος αυτός διεμβολίζεται τόσο από τα δεξιά του όσο και από τα αριστερά του, παραμένοντας μετέωρος ιδεολογικά. Αν η αδυναμία του ΠΑΣΟΚ να έχει καθαρό στίγμα συνεχιστεί και, ταυτόχρονα, οξυνθούν οι ιδεολογικο-πολιτικές αντιθέσεις στη σημερινή κοινωνία, δεν θα πρέπει να θεωρείται αδύνατη μια θεαματική συρρίκνωση του κόμματος αυτού.

Δ) Τα «μικρότερα» κοινοβουλευτικά πολιτικά κόμματα αρχίζουν να εμφανίζουν ισχυρή ιδεολογικο-πολιτική ταυτότητα και στίγμα, γεγονός που καταγράφηκε στην εκλογική τους άνοδο αλλά και στη συνέχειά της, μετά τις εκλογές. Η σύγκλιση στο «μέσον» των δύο κομμάτων εξουσίας και η επακόλουθη κρίση του δικομματισμού έχει αφήσει σημαντικά κενά τόσο στο δεξιό όσο και στο αριστερό φάσμα του κομματικού συστήματος. Ισχυροποίησε έτσι την πολιτική θέση του ΛΑΟΣ (στα δεξιά) και του ΣΥΡΙΖΑ και ΚΚΕ (στα αριστερά).

Ε) Η ισχυροποίηση της ιδεολογικής ταυτότητας του ΣΥΡΙΖΑ είναι, τέλος, διακριτή και σημαντική και αποτελεί τομή για τον συγκεκριμένο πολιτικό χώρο. Ιστορικά, ο χώρος της μεταπολιτευτικής «ανανεωτικής Αριστεράς» προσδιοριζόταν από έντονη αμφισημία, συμπιεσμένος τόσο από τον κεντροαριστερό «κυβερνητισμό» όσο και από την «αριστερή διαμαρτυρία» του ΚΚΕ. Η τελευταία περίοδος, ωστόσο, έχει διαφοροποιήσει ριζικά την εικόνα του κόμματος. Όπως φάνηκε και από την τοπογραφία των κλιμάκων, η ιδεολογικο-πολιτική του συνοχή είναι τόσο ισχυρή που καταγράφεται πλέον αυτόνομα ως ο βασικός πόλος όλων σχεδόν των κοινωνικών αντιθέσεων που διαπερνούν το εκλογικό σώμα. Γι' αυτόν τον λόγο και η μετεκλογική του δυναμική εκφράζεται με υψηλά ποσοστά πρόθεσης ψήφου. Η ιδεολογικο-πολιτική του συνοχή προδικάζει τη μετάβασή του από ένα «μικρό προοδευτικό κόμμα» σε έναν «ισχυρό κομματικό πόλο της Αριστεράς».

ΣΤ) Στο εκλογικό σώμα της Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ-ΚΚΕ) καταγράφονται πλέον και ισχυροί δίαυλοι ιδεολογικής και πολιτικής επικοινωνίας. Οι δύο αυτοί χώροι δεν είναι πλέον ιδεολογικά διακριτοί, κάτι που μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα: είτε μια σταδιακή διαδικασία ενοποίησής τους είτε μια διαδικασία απορρόφησης του ενός (του σχετικά λιγότερο συμπαγούς ιδεολογικά) από τον άλλο.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στη βασική θέση ότι το ελληνικό κομματικό σύστημα διανύει περίοδο συνολικών και θεματικών αναδιατάξεων. Στη ρίζα των τελευταίων βρίσκεται μια κεντρική διαιρετική τομή, αυτή μεταξύ των (πρώην;) «μεγάλων κομμάτων», που εμφανίζουν σήμερα «ασαφές στίγμα» και «ασθενή ιδεολογικο-πολιτική ταυτότητα», και των (πρώην;) «μικρών κομμάτων» που εμφανίζουν «σαφές στίγμα», «ισχυρή ταυτότητα» και «διακριτό πολιτικό λόγο».

Μόλις κυκλοφόρησε

Π. Κ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ

**Η ΣΥΝΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΛΙΣΣΑΒΩΝΑΣ**

Παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

ISBN 978-960-310-333-2

Σελίδες 176

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ - ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Σόλωνος 84, τηλ. 210 36 08 180, 210 36 02 646, FAX 210 36 12 092

<http://www.themelio-ekdoseis.gr> e-mail: info@themelio-ekdoseis.gr